

Lise Ludvigsen og Poul Storgaard Mikkelsen

ETIK I DET SENMODERNE SAMFUND

Bogen **Etik i det senmoderne samfund** tager fat i aktuelle etiske problemstillinger og sætter fokus på etikkens foranderlighed i relation til den historiske sammenhæng, den indgår i. To af de overordnede spørgsmål i bogen er:

- Hvad skal vi med etik i det senmoderne samfund?
- Hvor og hvordan møder vi etikken i den praktiske virkelighed?

Fremstillingen er problemorienteret og klæder eleven på til selvstændigt at tage stilling til etiske spørgsmål. Udgivelsen indeholder en introduktion til forskellige sekulære etiske traditioner og seks temakapitler, som er:

- Etik og teknologi
- Assisteret reproduktion
- Organdonation
- Dødshjælp
- Natur og klima
- Etik i en krisetid

Der er lagt vægt på, at etisk refleksion og stillingtagen både indgår i en konkret professionssammenhæng og er en del af dannelsen til at blive (global) samfundsborger. På den måde bliver det faglige stof konkret og nærværende for eleverne, og gennem bogens mange øvelser arbejder de aktivt med de forskellige etiske dilemmaer.

Lise Ludvigsen, lektor på Rosborg Gymnasium & HF, lærebogsforfatter, redaktør og censor ved religionsvidenskab på universiteterne.

Poul Storgaard Mikkelsen, lærebogsforfatter, redaktør og medlem af censorformandskabet for religionsvidenskab ved universiteterne.

ETIK I DET SENMODERNE SAMFUND

systeme

9 788743 320647

systeme

Etik i det senmoderne samfund

© 2022 Lise Ludvigsen, Poul Storgaard Mikkelsen og Systime

Denne bog er beskyttet i medfør af gældende dansk lov om ophavsret. Kopiering må kun ske i overensstemmelse med loven. Det betyder fx, at kopiering til undervisningsbrug kun må ske efter aftale med Copydan Tekst og Node.

Redaktion: Søren Korshøj Laursen

Grafisk tilrettelæggelse og produktion: Systime

Omslagsillustration: Systime og iStockphoto/Angelina Bambina

1. udgave, 1. oplag

ISBN 978-87-433-2064-7

systime

Sonnesgade 11
DK-8000 Aarhus C
Tlf.: 70 12 11 00
systime.dk

En del af Gyldendal-gruppen

Vi tænker på miljøet og trykker kun de bøger, som er solgt.
Alle bøger trykkes på miljøvenligt papir.

Indholdsfortegnelse

Præsentation og brug af bogen	5
1. Introduktion til etik	7
Etik er foranderlig	8
Etik i det senmoderne samfund	10
Etiske retninger i det senmoderne samfund	15
Etik i det moderne samfund	18
Etik i traditionssamfundet	20
Etik og professioner	22
Modeller til tekstarbejde	28
Hvad har jeg lært?	30
Tekster til kapitel 1	31
2. Etik og teknologi	35
Etisk stillingtagen	36
Stamceller	37
Fremtidssikring med stamceller	43
Gentechnologi	47
CRISPR	51
Tekster til kapitel 2	54
3. Assisteret reproduktion	69
Ufrivillig barnløshed	70
Kunstig befrugtning	71
Samfundsudvikling og reproduktion	73
Barnets tarv	77
Offentlige og private klinikker	79
Donation	83
Dobbeltdonation	89
Rugemoderskab	92
Designerbabyer	94
Tekster til kapitel 3	96
4. Organdonation	105
Grænser	106
Grænseoverskridelse	108
Samfundssind og selvbestemmelse	110
Dødskriterier	115
Organturisme	117
Fremtidens teknologiske organdonationer	120
Tekster til kapitel 4	122

5. Dødshjælp	137
Grundvilkår	138
Tab af kontrol	139
Assisteret selvmord og aktiv dødshjælp	142
Dødshjælp eller livshjælp	146
Tekster til kapitel 5	149
6. Natur og klima	155
Klima og etik	156
Generationsforurening	157
Global og global etik	163
Begrænsningens etik	167
Optimering af menneskets etiske kompetencer	170
Tekster til kapitel 6	173
7. Etik i en krisetid	181
Krisens globale ansigt	182
Globaliseringens grænser	183
Den historiske sammenhæng	186
Corona og globale dilemmaer	192
Tekster til kapitel 7	200
Billedliste	210
Noter	211
Stikordsregister	212

Præsentation og brug af bogen

Udgivelsen er bygget op med et introduktionskapitel og 6 temakapitler. Introduktionen giver elever og undervisere en præsentation af etik i relation til det senmoderne samfund, som helt overordnet er karakteriseret som grænseløst. Der er fokus på forskellige teoretikere med forskellige vinkler på nutidens samfund og dermed de udfordringer og løsninger, som mennesker skal forholde sig til. De har forskellige nationaliteter og fagligheder:

- Anthony Giddens (britisk sociolog, f. 1938) om det senmoderne samfund
- Ulrich Beck (tysk sociolog, 1944-2015) om risikosamfundet
- Hartmut Rosa (f. 1965) om det ukontrollerbare samfund
- Andreas Reckwitz (f. 1970) om det særegnes samfund
- K. E. Løgstrup (1905-1981) om situationsetik
- Lars-Henrik Schmidt (dansk filosof, 1953-2021) om tabuetik

Introduktionen trækker historiske linjer i samfundsudviklingen, så eleverne får viden om, hvordan forandringer i samfundstyper fra middelalder til nutiden påvirker etikens fokus og rolle for samfund og individ. I den sammenhæng bliver to etiske traditioner og deres klassiske teoretikere kort præsenteret:

- Immanuel Kant (tysk filosof, 1724-1804) om pligtetik
- John Stuart Mill (engelsk filosof, 1808-1873) om nytteetik
- Jeremy Bentham (engelsk filosof, 1748-1832) om nytteetik

De 6 temakapitler har fokus på, hvordan teknologi har indflydelse på etikens muligheder og begrænsninger, etiske valgsituationer og dermed dilemmaer. For hvordan giver ny teknologi og ny (naturvidenskabelig) viden adgang til at ændre grænser for menneskers liv, død, brug af naturen og fordeling af samfundets ressourcer? Hvem er etiske og politiske beslutningstagere? Og hvilke konsekvenser får beslutningerne?

Kapitlerne i udgivelsen er bygget ens op for at skabe en genkendelighed og give mulighed for selvstændigt arbejde, fordi eleverne kender strukturen. Alle kapitler er indledt med refleksionsspørgsmål og korte introduktioner. Formålet er at "varme elevernes hjerner op" og give underviseren mulighed for at skabe debat som igangsætter af et undervisningsmodul. Herefter følger fremstillingstekst med mange forskellige øvelser og cases, som eleverne skal arbejde i dybden med for at opfylde fagets faglige mål. Til hvert afsnit er der kildetekster, som eleverne kan arbejde med ud fra spørgsmål eller udgivelsens analysemodeller.

Læringssynet bag *Etik i det senmoderne samfund* er socialkonstruktivistisk. Det betyder, at eleverne arbejder aktivt med at tilegne sig og formidle fagligt stof. I den

proces fordyber de sig og udvikler deres faglighed. Det at opnå faglig viden og kompetencer i religion foregår både som en individuel proces og som en social. Eleverne kan i fællesskab nå frem til ny viden ved at arbejde med konkrete øvelser, dele deres refleksioner om tekster og debattere udvalgte etiske emner.

Viden, faglighed og kompetencer er med andre ord ikke givet på forhånd, og lærerens professionalisme skal bl.a. indgå i undervisningen ved at sætte klare rammer for fokus i tekstlæsningen, formidlingskrav og tidsforbrug til de forskellige typer øvelser og opgaver. Udgivelsen medtænker de fire nye kompetencer fra 2017-reformen (digitale, globale, innovation, karriere), og der er indhold, som er målrettet professioner på hf (fagpakkevalg). Indholdet om etik og professioner har samtidig et alment perspektiv, som gør det anvendeligt på stx både på C- og B-niveau. Endelig er etik og dets aktualitet et muligt emne i skriftlige eksamensopgaver, dvs. SRP på stx og SSO på hf.

1 Introduktion til etik

Etik er foranderlig

REFLEKSIONER

- Hvem definerer etikken?
- Hvordan sætter etikken grænser for mennesket og samfundet?
- Hvorfor sætter etikken grænser?
- Hvad skal vi med etik i det senmoderne samfund?
- Hvor og hvordan møder vi etikken i den praktiske virkelighed?
- Hvordan arbejder vi med etiske problemstillinger?

← Menneskets evne til at tænke og reflektere over tilværelsen skaber forestillinger om relationer mellem mennesker, forholdet til naturen og tanker om indretningen af det gode samfund.

Hvad er etik?

Etik er menneskers overvejelser og viden om, at der er grænser for vores holdninger og konkrete handlinger. I udgangspunktet handler etik om at sikre det gode liv for mennesker og natur. Nogle handlinger, fornemmer vi, går lige til grænsen, mens andre bryder den. Men hvad er det, der nærmest instinktivt får os til at sige: "Nej, det går over grænsen."?

Et bud kunne være, at det er relationer mellem mennesker, der får os til at reagere på andres handlinger og/eller holdninger. Vores syn på relationer er bestemt af historisk tid, opdragelse og miljø, som skaber de holdninger, adfældsregler og værdier, vi lærer at handle efter. Og omvendt: Etikken præger det samfund, den indgår i.

De historiske, kulturelle og samfundsmæssige forhold, som mennesker lever under, er med til at bestemme, hvad de mener er rigtigt og forkert. Der findes ikke en altomfattende eller universel etik med faste værdier og normer. Etikken er foranderlig, fordi den er præget af de samfund, som den opstår i. Samtidig er den altid aktuel, fordi den sætter spørgsmålstegn ved, hvordan mennesket kan, skal eller bør handle for at sikre det gode liv for mennesker, dyr, natur og måske selve klodens overlevelse.

Foranderligheden får du i dette kapitel beskrevet med en oversigt over de tre samfundstyper, dvs. det senmoderne, det moderne og det traditionelle samfund. Desuden får du et overblik over teoretikerne bag dem og udviklingstendenser inden for etikken.

Hvorfor giver det mening at skelne mellem begreberne moral og etik? De to begreber bliver ofte brugt som synonyme, men det er nyttigt at skelne mellem dem. Begge begreber handler om, hvorvidt der er normer for den rigtige eller forkerte handling i en given situation.

Hvorfor opstår der etiske dilemmaer?

Etikken bliver udfordret og synlig i konkrete situationer, hvor der er et misforhold mellem forskellige områder, dvs. jura, sundhedsfaglighed og etik. Dette gælder i sundhedsvæsenet, i samfundsdebatter og også for det enkelte menneskes stillingtagen til konkrete etiske spørgsmål. Når der ikke er overensstemmelse mellem, hvad vi skal (jura), hvad vi kan (fagligt og praktisk), og hvad vi bør (etik), så opstår der dilemmaer. Følgende definition klarlægger tre dimensioner i et etisk dilemma:

“ Det etiske dilemma er en vanskelig **værdikonflikt**, hvor der skal træffes et **valg** mellem flere handlingsalternativer. Et valg, hvis udfald får **konsekvenser for andre** mennesker.

Jacob Birkler: Når tro kommer på tværs, Bibelselskabets Forlag 2021, s. 21.

Håndtering af etiske dilemmaer er en kompleks sag, fordi grundlæggende værdier som fx tillid, respekt, selvbestemmelse og ansvar er i spil. Et valg eller fravalg af handling kan ikke nødvendigvis inkludere alle værdier. Tilbage står derfor det muliges kunst om at træffe et valg, som på et bevidst grundlag tager højde for konsekvenser for andre mennesker, naturen og samfundsudviklingen.

FAKTA: MORAL, ETIK OG ANVENDT ETIK

Traditionelt skelner man mellem begreberne moral, etik og anvendt etik.

- **Moral** (fra latin) betyder skik eller tradition og bliver brugt om menneskers konkrete handlinger og holdninger.
- **Etik** (fra græsk) betyder sindelag eller karakter og er den teoretiske og værdimæssige begrundelse for menneskets moral.
- **Anvendt etik** bruges næsten synonymt med moral, nemlig om de konkrete etiske problemstillinger, som mennesket forholder sig til i forbindelse med sit arbejde.

Lægen tager fx stilling til organdonation, socialrådgiveren vurderer muligheder for kontanthjælpsmodtageren, eller politikeren træffer beslutninger om den optimale klimaindsats.

Anvendt etik kaldes også praktisk etik, fordi den reflekterer over og giver bud på, hvordan mennesket håndterer konkrete problemstillinger i praksis.

Etik i det senmoderne samfund

Den globale kontekst

Et kendetegn ved det senmoderne samfund er **globalisering**, hvor vi fx udveksler kultur, nyheder og viden hurtigt og effektivt på tværs af landegrænser. Ved hjælp af kommunikationsformer og teknologi overskrider vi nationale grænser og indgår i en global sammenhæng. Men er vi så enige mht. etikken formål globalt set? Måske helt overordnet, fordi et ideal i det globale samfund bl.a. er at udvikle medicin og andre sundhedsfremmende foranstaltninger til gavn for verdenssamfundet. **FN's verdensmål** for bæredygtig udvikling blev vedtaget i 2015, og det 3. verdensmål handler netop om sundhed og trivsel som et universelt mål.

Den verdensomspændende COVID-19-pandemi fra 2020 og frem rejser spørgsmålet, om globaliseringen har sine grænser. I takt med, at pandemien udvikler sig, lukker verdenssamfundet sine nationale grænser med henblik på at beskytte det enkelte lands borgere. Vi har set eksempler på nationale indkøb af vacciner til bekæmpelse af COVID-19, hvilket strider mod en solidarisk fordeling i verdenssamfundet. I stedet ser vi omridset af alles-kamp-mod-alle, og spørgsmålet er så, om

bekæmpelsen af COVID-19 vil blive begyndelsen til enden på globaliseringen? Og hvilken rolle tildeler den form for adfærd etikken om sundhed og trivsel til alle?

Moral og etik er både et globalt, samfundsmæssigt og alment menneskeligt anliggende. Det betyder, at etikken udfolder sig konkret i mellem menneskelige relationer og i forskellige professioner i hverdagen. Sosuassistenten, sygeplejersken, lægen, politibetjenten og også politikeren står dagligt over for etiske valg og træffer gennemgribende beslutninger for borgernes liv og helbred. Og de skal kunne begrunde de etiske valg, fordi der altid er andre synspunkter på eller kritik af beslutningerne. Hvor der tidligere har været en høj grad af sammenhængskraft i samfundet med afgrænsede normer, værdier og etiske retningslinjer er de afløst af grænseløshed eller grænser, der er til forhandling.

Giddens og Beck

Den engelske sociolog **Anthony Giddens** (f. 1938) forklarer det senmoderne samfunds åbne grænser som et konstant forandringsamfund, der bl.a. er karakteriseret ved hastige ændringer og refleksivitet. Foranderligheden betyder, at mennesket i høj grad er overladt til sig selv og dermed selv skal vælge mellem muligheder og ikke har en autoritet at støtte sig til i bl.a. etiske valgsituationer. Sandheden i går er ikke nødvendigvis sandheden i dag, og det skaber en permanent tvivl, hvor mennesket selv skal opbygge tillid til både naturvidenskab, teknologi og mellem-menneskelige relationer.

Ulrich Beck (1944-2015) er en tysk sociolog, der karakteriserer det senmoderne samfund som et risikosamfund, der er opstået som en konsekvens af teknologisk udvikling og stigende individualisering i samfundet. Det betyder, at faste normer og fællesskaber som retningsgivende for tilværelsen er afløst af, at mennesket selv skal vælge sin identitet, planlægge sin fremtid og finde en ekspertbaseret analyse af risici i livet. Med andre ord: Hvilken ekspert kan jeg have tillid til, når eksperterne er uenige? Hvad gør jeg, hvis jeg har valgt forkert?

Giddens og Beck er enige om, at det senmoderne menneske har en stor frihed til at vælge. Det indebærer samtidigt et samfundsmæssigt pres om, at vi skal foretage valg og have en kvalificeret mening om valget. Men bagsiden af medaljen er tvivl og utryghed, for hvornår og hvorfor er valget rigtigt – eller forkert?

Rosa og Reckwitz

Den tyske sociolog og politolog **Hartmut Rosa** (f. 1965) forklarer, at det senmoderne samfund er et **ukontrollerbart samfund**. Det ser han som en positiv kvalitet, fordi det er et opgør med menneskets brug af fornuften som redskab til styring. En sådan rationel tilgang til verden er kendetegnet for det moderne samfund fra 1700-tal-

let og frem. Rosa fremhæver "behovet" for ikke-kontrol som udtryk for det senmoderne menneskes længsel efter at have en mere umiddelbar tilgang til tilværelsen.

Menneskets møde med det ukontrollerbare medfører en forvandling, som hverken kan planlægges eller erkendes på forhånd. Den kan fx opstå ved at vælge en ukendt livsform, at tage afsted på drømmerejsen eller sige ja til en date. Uanset mødets genstand står resultatet uforudsigeligt åbent. Forvandlingen kan derfor heller ikke fremtvinges, men kun ske ved at give slip på kontrollen. Denne længsel efter ikke-kontrol kalder han resonans, der betyder genklang. Det indebærer, at relationer mellem mennesker og deres omverden er båret af gensidig velvilje og forståelse.

Etisk set bliver det afgørende derfor at (gen)etablere vekselvirkningen mellem mennesket og dets omverden for på den måde at opfylde behovet for det ukontrollerbare – som skal forstås positivt.

Andreas Reckwitz (f. 1970) er ligeledes en tysk sociolog, og han karakteriserer det senmoderne samfund som det **særegnes samfund**. Med det mener han, at det for mennesket handler om at skille sig ud som et unikt menneske, hvilket Reckwitz kalder en singularitet. Det vigtigste for nutidens menneske er derfor at markere sig som alt andet end almindeligt og standardiseret. Og det gælder lige fra skoleleven til forskeren. Målet er hele tiden at optimere sig selv, vise sin selvstændighed og optræde autentisk.

Senmoderniteten tillægger på den måde det originale og det kreative en stor værdi. Med sin singularitet tager mennesket aktivt afstand fra nytte og kontrol også til fællesskabets bedste, og hvilken rolle tildeler det så etikken?

Rosa og Reckwitz fremhæver sider af senmoderniteten, som gør op med fornuft og kontrol som styringsredskaber for samfund og menneske. Men hvordan kan der være plads til både behov for fællesskaber og singularitet? Hvis målet er, at mennesket kan eller skal tage etisk stilling til aktuelle dilemmaer, så kan det at give slip på kontrol skabe mulighed for andre veje i processen mod en samtidsorienteret etik. Grænseløsheden er med andre ord et positivt vilkår, og ikke nødvendigvis en trussel imod menneskets levevilkår eller i forhold til etikken udformning

LÆSEFOKUSSPØRGSMÅL

1. Hvad er moral og etik?
2. Hvordan spiller globalisering en rolle for livsvilkår og etik i det senmoderne samfund?
3. Hvad er baggrunden for, at Anthony Giddens taler om et forandrings-samfund?
4. Hvordan karakteriserer Ulrich Beck risikosamfundet?

5. Hvordan hænger begrebet resonans sammen med Hartmut Rosas ukontrollerbare samfund?
6. Hvilken rolle spiller individet i Andreas Reckwitz's forståelse af det særegnes samfund?
7. Hvorfor er menneskets handlemuligheder i det senmoderne samfund ikke klart defineret vedrørende etik?

ØVELSE: IKONER OG GLOBALISERING

Etik

Sammenhæng

Partnerskab

Påvirkning

Vækst

Handlekraft

Følsomhed

Bidrag

Mål

Ikoner om etik og globalisering.

Se på ikonerne og deres betydning.

1. Hvorfor er netop disse ikoner med til at definere den globale kontekst?
2. Hvilke etiske overvejelser eller dilemmaer får ikonerne dig til at reflektere over?

ØVELSE: FÅ STYR PÅ DE SENMODERNE SOCIOLOGER

Du kan vælge mellem én eller flere øvelser, hvor du bruger din viden om de senmoderne sociologer og deres teorier. Du arbejder enten individuelt, i par eller i en gruppe, og der er forskellige produktkrav.

1. Debat om dilemma

Vælg en ordstyrer, som sørger for, at alle grupper kommer til orde i debatten og som afslutter debatten med at lave en konklusion.

Find sammen i grupper, som repræsenterer hhv. Giddens, Beck, Rosa og Reckwitz. Grupperne forbereder argumenter til en debat om dilemmaet:

- Skal nutidens unge være bekymrede for samfundsudviklingen i det 21. århundrede?

2. Begrebsdyst

Lav en spilleplade med følgende begreber: globalisering, teknologi, grænseløshed, grænser, fællesskab, singularitet, fornuft, kreativitet, kontrol, ikke-kontrol, resonans, forvandling, valgfrihed, forandringer, risici, tillid, sandhed, eksperter, tvivl og tryghed.

Arbejd i par eller gruppe med at forbinde de forskellige begreber med hhv. Giddens, Beck, Rosa og Reckwitz.

3. Lav en folder

Find sammen i par eller grupper, som hver laver en folder med en præsentation af Giddens, Beck, Rosa og Reckwitz og deres opfattelser af det senmoderne samfund.

Vælg selv en modtagergruppe, som via folderen lærer nyt om senmoderniteten.

Brug fx programmet Canva til arbejdet med folderen. Fremlæg for et andet par, en gruppe eller hele klassen.

4. Spørg en forsker

Arbejd individuelt med at skrive spørgsmål til hhv. Giddens, Beck, Rosa og Reckwitz om etik i det senmoderne samfund. Find herefter sammen i par eller mindre grupper, som I bytter spørgsmål med og svarer på.

5. Lav en afstemning

Find sammen i grupper, hvor I fremhæver 3 pointer om de fire senmoderne sociologers teorier. Grupperne fremlægger pointer mundtligt eller via et online redskab. Lav en afstemning fx via Doodle eller Mentimeter om hvilken teori, der virker mest overbevisende.

Diskuter afslutningsvis, hvorfor der er en klar vinder eller et uklart resultat af afstemningen.

Etiske retninger i det senmoderne samfund

Etik og usamtidighed

Ligesom teoretikerne har forskellige fortolkninger af det senmoderne samfund og dermed af menneskets eksistentielle vilkår, udfolder der sig forskellige etiske retninger på samme tid. Og flere retninger kan være til stede i det enkelte menneskes argumentation for eller imod en given handling eller holdning. Det fænomen hedder **usamtidighed** og forklarer, at der er måder at tænke og handle på, som egentligt hører hjemme i tidligere historiske perioder og dermed andre samfundstyper.

Livsværdier, normer og holdninger forløber ikke i en lineær bevægelse med klare afgrænsninger og historiske årstal. De er snarere som en spiralbevægelse, hvor tidligere tiders tankesæt fortsat kan spille en central rolle i etiske spørgsmål, bl.a. fordi vi mennesker ikke er enige i etikens rolle og betydning for mennesker, natur og samfund. En anden forklaring er, at etiske retninger har formuleret grundlæggende udsagn om det at være menneske og fortsat kan være gyldige i etiske diskussioner og ved etisk stillingtagen.

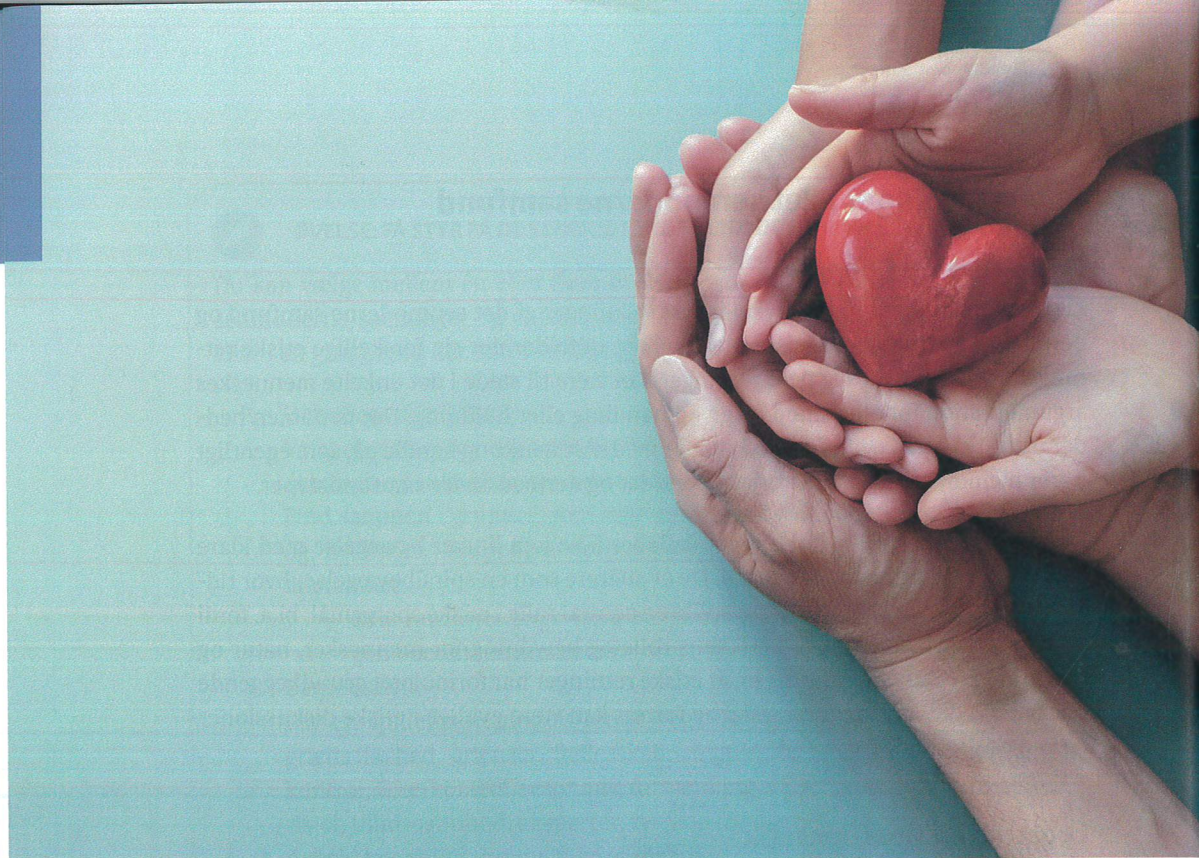
Løgstrup og situationsetik

Situationsetikken fokuserer på, at det er relationen mellem mennesker i en given situation, som afgør etikken. Den danske teolog **K. E. Løgstrup** (1905-1981) formulerer i 1950'erne denne etik og kalder menneskets handlinger for suveræne eller spontane livsytringer. Eksempler på livsytringer er tillid, kærlighed, barmhjertighed, indignation, håb og talens åbenhed. De er ifølge Løgstrup suveræne, fordi de er overleveret som fællesmenneskelige krav til det at være menneske. Der er på den måde noget uden for mennesket, som styrer dets normer for handlinger. Livsytringerne er spontane, fordi menneskets handlinger i en konkret situation ikke er udtryk for en bevidst fornuftsbaseret vilje eller styret af en fortjeneste, men netop er båret af relationen og situationen.

Livsytringer er i sig selv gode, og derfor bør (og vil) mennesket i etiske valgsituationer handle, så disse fænomener kommer til syne. Udgangspunktet i situationsetikken er et positivt og fællesskabsorienteret syn på mennesket og verden, fordi den indbyrdes afhængighed er et livsvilkår.

Schmidt og tabuetik

Tabuetikken tager ligesom situationsetikken udgangspunkt i, at der er handle-mønstre, som ikke er styret af menneskets fornuft. Ordet tabu (fra tonga i Polyne-sien) betyder ukrænkelig, forbudt eller afgrænset, og det medfører, at der er handlinger i menneskelige kulturer, som kan overskride grænsen for etisk acceptabel adfærd. **Lars-Henrik Schmidt** (1953-2021) var dansk idehistoriker, og han fremhæ-

Som mennesker holder vi hinandens liv i vores hænder. Det kan forstås både konkret og som et symbol på, hvordan vi skal være overfor hinanden.

vede 3 urtabuer, dvs. drab, incest og kannibalisme, som regulerer forholdet mellem mennesker. Hvis et menneske overtræder et tabu, har det også konsekvenser for hele samfundet. Omvendt er overholdelse af tabu samfundsbevarende og ikke til forhandling – drab er drab! Hermed er etikken givet, hvilket Schmidt overfører til dilemmaer inden for medicinsk etik.

Situationsetikken og tabuetikken sætter grænser for menneskets handlefrihed og giver mulige etiske rammer i en senmoderne og tilsyneladende grænseløs tid. Men det ændrer ikke på, at der hele tiden opstår en lang række dilemmaer, hvor mennesket både i familien, på arbejde og i forskellige professioner skal foretage kvalificerede etiske valg. De opstår ikke mindst pga. teknologiske og videnskabelige fremskridt fx inden for medicin og sundhedsfremmende tiltag.

LÆSEFOKUSSPØRGSMÅL

1. Hvad er situationsetik og tabuetik?
2. Hvorfor er begrebet usamtidighed relevant i forståelsen af etikens rolle i det senmoderne samfund?

ØVELSE: LØGSTRUP OG SCHMIDT OM ETIK I RELATIONER

Læs citaterne af Løgstrup og Schmidt, og svar derefter på spørgsmålene.

- “ På forhånd tror vi hinandens ord, på forhånd har vi tillid til hinanden. Det er måske mærkeligt nok, men det hører med til at være menneske.

K.E. Løgstrup: Den etiske fordring, 1956 s. 17.

- “ Tilliden står ikke til os. Den er givet. Vort liv er nu engang hen over hovedet på os skabt sådan, at det ikke kan leves på anden måde end ved at det ene menneske i vist eller begæret tillid udleverer sig og giver mere eller mindre af sit liv i det andet menneskes hånd.

K.E. Løgstrup: Den etiske fordring, 1956 s. 28.

- “ Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre uden at han holder noget af dets liv i sin hånd. Det kan være meget lidt, en forbigående stemning, en oplagthed, man får til at visne, eller som man vækker, en lede som man uddyber eller hæver. Men det kan også forfærdende meget, så det simpelthen står til den enkelte, om den andens liv lykkes eller ej.

K.E. Løgstrup: Den etiske fordring, 1956 s. 25.

- “ Vores kulturhistorie har lært os om afståelse fra incest, fra mord og kannibalisme (...) Formodentlig er der flere forbud end disse tre, og der er måder, hvorpå disse forbud moderniseres, men deres tyngde er kulturelle, hvilket indebærer, at de er indlejrede i vores evindelige fortællinger.

Lars-Henrik Schmidt: Giv mig dit hjerte, Det Etiske Råd 1998.

- “ Det, disse fortællinger og deres logik skal begrunde, er overgangen fra at være en, fra at være to, til at være flere – dvs. fra alenehed (natur) til familie (kultur) og til samfund (det sociale) – kort sagt indstiftelsen af menneskelighed.

Lars-Henrik Schmidt: Giv mig dit hjerte, Det Etiske Råd 1998.

- “ Pointen er ikke, at disse afståelser og deres affødte forbud findes, fordi der er indskrevet i Biblen, men at de er indskrevet i Biblen, fordi de findes. Det er en social erfaring, som formuleres hermed, og det afgørende er, at denne erfaring er blevet gentaget i det endeløse. Der findes ikke en social foreteelse, et teselskab, hvor disse forbud ikke effektueres. De er det sociale og dermed det menneskeliges forudsætning.

Lars-Henrik Schmidt: Giv mig dit hjerte, Det Etiske Råd 1998.

1. Hvordan forklarer Løgstrup og Schmidt, at mennesket er bundet af relationer til andre?
2. Hvilke muligheder fremhæver de mht., at det enkelte menneske indgår i en social og kulturel sammenhæng?
3. Hvordan kan Løgstrup være aktuell med sin situationsetik, som historisk set hører til det moderne samfund? (se model (se side 21) med etikken og de tre samfundstyper)
4. Hvorfor fremhæver de begge kristendom som afgørende for sammenhængskraften i samfundet, når det senmoderne samfund ellers fokuserer på individualisering og valgmuligheder?

Etik i det moderne samfund

Industrisamfund og fornuft

Når vi træder et skridt tilbage i historien til det moderne samfund fra 1700-tallet og frem, tegner der sig et andet billede af etikens baggrund og rolle. Det moderne samfund er bl.a. karakteriseret som et industrisamfund, hvor mennesket forstår og erobrer verden på helt nye måder vha. naturvidenskaben og teknologiske opfindelser. Mennesket bliver sat i centrum, fordi det i højere grad end tidligere tider kan kontrollere sin omverden på en bevidst og nyttig måde.

Sagt på en anden måde bliver mennesket sat fri ved hjælp af dets fornuft og ny teknologi. Det er ikke længere underlagt guddommelige magter fra en overjordisk verden eller autoriteter indsat af selysamme magter. Det betyder, at etikken i det moderne samfund bliver instrument til at opfylde det enkelte individs og det menneskelige fællesskabs ønsker og behov.

Etikken er ikke et guddommeligt diktat, men derimod et rationelt anliggende. De etiske grænser bliver ideelt set fastlagt af det frisatte menneske i en demokratisk proces. De to hovedtraditioner inden for etikken – pligtetikken og nytteetikken – udspringer således begge af fornuften.

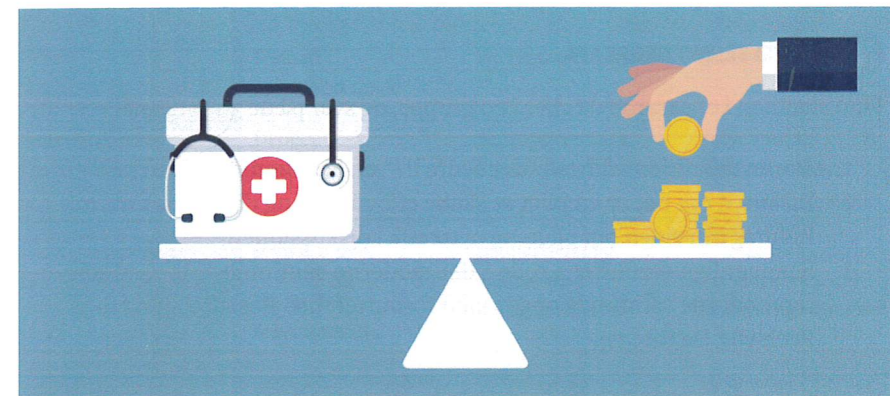
Kant og pligtetik

Immanuel Kant (1724-1804) er en tysk filosof, der fokuserer på, at mennesket er udstyret med en fornuft, der sætter os i stand til at handle rationelt både af hensyn til os selv og fællesskabet. Udgangspunktet i pligtetikken er dermed, at vi handler objektivt, fordi vi med vores fornuft indser, hvad der er rigtigt og forkert samt godt og ondt uden at have fokus på, om vi selv får noget ud af handlingen. Det er dermed handlingen i sig selv, der er i fokus. Det medfører samtidig, at vi er forpligtet på at

betragte ethvert menneske som værdifuldt og som et mål i sig selv. Det styrende for vores handlinger skal ifølge Kant være det kategoriske imperativ:

“ Handl altid sådan, at grundlaget for din beslutning altid kan gælde som grundlag for almenyldig lovgivning.

Det vil sige, at handlingen gælder til enhver tid, og at vi har pligt til at følge den, fordi vi dermed arbejder for at sikre andre et godt liv. Og pointen er: Vi kan forstå det med vores fornuft.

Der er ikke ubegrænsede midler til rådighed inden for sundhedsvæsenet, og derfor er det nødvendigt med en prioriteringsdebat. Skal man eksempelvis prioritere behandling af unge mennesker frem for gamle, og skal man satse på enkelte dyre operationer, der hjælper nogle få, eller på mange små operationer, der øger livskvaliteten for mange?

Bentham, Stuart Mill og nytteetik

Jeremy Bentham (1748-1832) og **John Stuart Mill** (1806-1873) er nytteetikens fædre, som lægger vægt på, at en handling skal være gavnlig eller nyttig for så mange som muligt. De har derfor fokus på handlingens konsekvenser, og nytteetik bliver også kaldt konsekvensetik. Med udgangspunkt i matematiske beregninger ser Bentham sig i stand til at regne ud, om en handling er god eller dårlig ud fra hvor mange mennesker, der vil få gavn af den. Styringsredskabet er således den økonomiske fornuft, og målet er at undgå lidelse og smerte for så mange som muligt fx ved forebyggelse eller helbredelse af en sygdom.

Uanset, om man er pligtetiker eller nytteetiker, er opgaven at sikre, at det enkelte menneske får så gode livsbetingelser som muligt, og vejen hertil er bl.a. teknologisk udvikling. Det betyder, at mennesket har tillid til naturvidenskaben, fordi det her får forståelse for naturens lovmæssigheder. Sygdomme, deres opståen, udvikling og bekæmpelse er ikke uforklarlige tilstande, men kan netop forklares og forstås ad fornuftens veje.

LÆSEFOKUSSPØRSMÅL

1. Hvad mener Kant med begrebet det kategoriske imperativ?
2. Hvordan hænger slagordet "størst mulig lykke til størst muligt antal mennesker" sammen med nytteetik?
3. Hvilken rolle spiller naturvidenskaben i det moderne samfund?
4. Hvorfor er der forskel på, om mennesket bliver opfattet som et mål i sig selv eller som et middel til at forbedre andres livsvilkår?

ØVELSE: DET BEDRE LIV

Find sammen i et pararbejde eller i en gruppe, og svar på de 3 spørgsmål.

1. Lav en definition af, hvad "det bedre liv" er. Find konkrete kriterier.
2. Diskuter, om det er en pligt at skabe et bedre liv og til gavn for hvem. Inddrag din viden om pligt- og nytteetik i diskussionen.
3. Sammenlign fornuftens rolle i det moderne samfunds etik med det senmoderne samfunds opgør med fornuften hos Rosa (se side 11) og Reckwitz (se side 11).

Etik i traditionssamfundet

Traditionssamfund og Gud

I traditionssamfundet, som er perioden frem til 1500-1700-tallet, er der helt andre måder at argumentere for etikken på. Samfundet er **deocentrisk**, dvs. Gud er i centrum for tænkning, handling og lovgivning. Det har samtidig en gennemskuelig orden, fordi feudalsamfundets hierarkiske opbygning tildeler hvert menneske en fast plads i samfundspyramiden. Traditioner og normer for adfærd bliver overleveret af familien, slægten, kirken og Gud.

De religiøse institutioner definerer etikken, hvor både straf og belønning er motiverende faktorer for menneskets adfærd. Udgangspunktet for en etisk vejledning er oftest Bibelen. Den tyske teolog og reformator **Martin Luther (1483-1546)** lægger stor vægt på De Ti Bud fra 2. Mosebog kapitel 20. Efter reformationens indførelse i Danmark i 1536 bliver overtrædelse af De Ti Bud rettesnor for strafferetlige handlinger. For mennesket betyder en overtrædelse af de etiske regler, at det både får sociale og samfundsmæssige konsekvenser. Særlig interesse er der vedrørende det 6. bud om ikke at begå utroskab, fordi ægteskabet er den institution, der sikrer stabilitet i samfundet.

Der er med andre ord klare grænser for menneskets adfærd, og grænserne er fastlagt af indiskutable autoriteter som Gud, konge og præsteskab. De verdslige myndigheder anses for at være indsat af guddommen, hvilket betyder, at deres autoritet kommer fra en dimension i tilværelsen, som det almindelige menneske ikke har nogen indflydelse på og derfor ikke kan tale imod.

Etikken og de tre samfundstyper

Samfundstype	Traditionssamfund	Det moderne samfund	Det senmoderne samfund
Tid	Frem til 1500-1700-tallet	Fra 1700-tallet og frem	Ca. 1970 og frem
Kendetegn ved samfundstypen	Deocentrisk (gudscenteret) Gud er garant for den sociale orden Hierarkisk feudalsamfund	Antropocentrisk (menneskecenteret) Udvikling henimod sekulariseret og demokratisk industrisamfund	Polycentrisk (det komplekse samfund med mange midtpunkter) Det globale og foranderlige samfund
Menneskesyn	Statisk både personligt og socialt	Dynamisk og foranderligt	Mennesket er under konstant konstruktion
Menneskets opgave	Underordne sig og acceptere vilkårene	Kontrollere fx sygdom og død	Slippe kontrollen
Grænser for individet	Faste grænser bestemt af indiskutable autoriteter	Grænserne bliver fastlagt i en demokratisk proces mellem frie individer	Åbne grænser der er til forhandling
Myndighed	Traditionen Religion	Det selvstændige individ Naturvidenskab	Det reflekterende individ Ekspert
Fællesskab	Det hierarkiske fællesskab	Individualisme	Det horisontale og globale fællesskab
Grundfølelse	Tryghed	Nysgerrighed	Tvivl
Etik	Etikken er båret af traditionen – baseret på religionen	Etikken er båret af debat og fornuft – baseret på sekularisering	Etikken bliver forhandlet – baseret på et match med aktuelle forhold

Overblik over sammenhængen mellem samfundstype og etik.

LÆSEFOKUSSPØRGSMÅL

1. Hvilken rolle spiller tradition, familie og religion for etiske retningslinjer?
2. Hvorfor kan straf og belønning motivere mennesket til etisk adfærd?

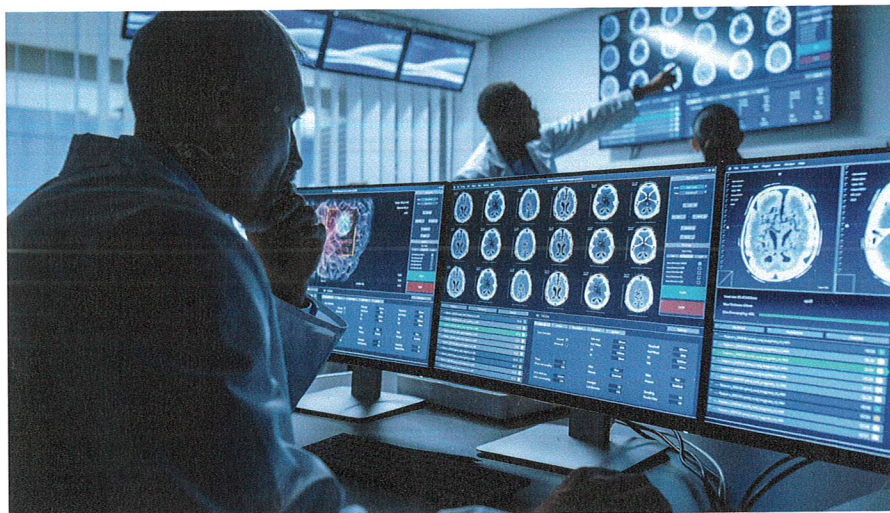

ØVELSE: ETIK OG SAMFUNDSTYPER

Nærlæs oversigten med sammenhænge mellem etik og samfundstyper.

1. Hvad er etikens opgave i de forskellige historiske perioder?
2. Hvordan kan du bruge begrebet usamtidighed i dit arbejde med etik og samfundstyper?

Etik og professioner

Lægen kan bl.a. på baggrund af hjernescanning af en patient stille en præcis diagnose.

Etik i praksis

Etikken i den praktiske virkelighed er knyttet til forskellige uddannelser og professioner, og det er almindeligt at kalde den anvendt etik. Traditionelt er etik knyttet til sygepleje og omsorg. Allerede i oldtiden bliver den græske læge Hippokrates

(460-377 f.v.t.) talsmand for, at lægens arbejde både består af medicinsk dygtighed og etisk bevidsthed. Han formulerer "den hippokratiske ed", hvor lægeguden Apollon og andre græske guder skal vogte over hans forpligtelser i lægegerningen herunder de etiske regler. Mange steder i verden aflægges læger efter endt uddannelse fortsat et løfte, der er inspireret af denne ed. I dag er det religiøse element trukket ud af lægeløftet, mens den etiske individuelle forpligtelse fortsat står skarpt formuleret.

Sygepleje og omsorg omfatter andre fagligheder end læger, og derfor har også sygeplejersker, sosuassistenter, fysioterapeuter og ergoterapeuter etik på skemaet i løbet af uddannelsen. Afslutningen af sygeplejeuddannelsen bliver typisk markeret med, at sygeplejeløftet bliver læst højt og hver enkelt nyuddannede modtager Dansk Sygeplejeråds Emblem som bevis og symbol på at være "rigtig sygeplejerske". Fra nu af er sygeplejersken juridisk og etisk forpligtet på sin profession.

I relationsarbejde med mennesker i bredeste forstand er det nødvendigt med etisk viden, hvorfor fx både pædagoger, lærere, psykologer, jurister, politibetjente og socialrådgivere får undervisning i etik i deres forskellige uddannelsesforløb. I de forskellige professioner foregår der hele tiden konkrete møder med andre personer, og ofte er læreren, psykologen eller politibetjenten alene om at løse en situation, som kræver etisk dømmekraft. Etikken bliver dermed anvendt individuelt til løsning af dilemmaer, konflikter, prioriteringer og dermed i sidste ende til det fælles bedste.

Lærerens professionsetik peger flere steder hen, og den gælder i hele uddannelsessystemet. Etikken rummer både en individuel og en kollektiv forpligtelse, fordi lærerens arbejde retter sig mod eleven, kolleger, ledelse og samfundet – og i dele af uddannelsessystemet også mod forældre. I sit praktiske virke er læreren professionel og etisk kyndig ved at behandle elever med fx omsorg, engagement og faglig kompetence, som sikrer alle trivsel og (faglig) udvikling. Dette møde "producerer" desuden viden om normer og etik til glæde for eleven og det samfund, som han eller hun er borger i.

Etik og politik

Politikere er folkevalgte gennem demokratiske processer, og de er også omfattet af en professionsetik. Der er fx lovgivning for ministeransvarlighed, som sætter rammer for ministerens handlinger eller udeladelse af handlinger, hvormed jura, etisk handlen og ansvar hænger sammen.

Al politik og politiske beslutninger sætter rammerne for menneskeligt samliv, og derfor har politik altid et etisk aspekt. I forbindelse med, at folketinget behandler lovforslag om fx nye teknologier er der samtidig etiske aspekter, som skal drøftes. Medlemmerne af de forskellige partier er i etiske spørgsmål fritstillet fra deres parti, hvorfor det er deres individuelle holdning, som de diskuterer og stemmer ud fra.

Lærerens undervisningsrum er fx gymnastiksalen.

Fremtidens partiprogrammer vil sandsynligvis integrere et etisk perspektiv i højere grad end nu. Partierne har allerede formuleret en politik om fx klima, miljø, grøn omstilling og dyrevelfærd, ligesom de har holdninger til, hvordan fx velfærdssamfundet skal fungere. Disse politiske emner er også etiske, fordi debatter og beslutninger foregår ud fra forskellige værdigrundlag, som i praksis bliver omsat til holdninger og handlinger, der afspejler et etisk ståsted.

Globaliseringen i det senmoderne samfund indebærer bl.a. kommunikation over afstand med brug af digitale medier og platforme. Mobiltelefon og computer er en integreret del af mange menneskers hverdag, undervisning foregår digitalt og fx sundhedssystemet bruger platforme til at lagre oplysninger om borgerne. Dette medfører behov for etiske retningslinjer for, hvilke oplysninger der må være frit tilgængelige, og hvilke der er personfølsomme. På samme måde er der grænser for, hvad private og firmaer må dele via de sociale medier.

Brud på regler følges op af jura og strafferammer. Viden om retningslinjer, etik og professionel adfærd spiller dermed en central rolle fx for ansatte i it-branchen, administrativt personale i kommunen og journalister. EU har vedtaget en databeskyttelseslov i 2018, som alle medlemslande er forpligtet på at overholde, som et eksempel på globaliseringens (etiske) omfang i praksis.

LÆSEFOKUSSPØRGSMÅL

1. Hvad betyder begrebet professionsetik?
2. Hvilke sammenhænge er der mellem etik og politik?
3. Hvilke historiske forklaringer er der på, at etikken spiller en rolle i mange professioner

ØVELSE: PROFESSIONSETIK ER ANVENDT ETIK

Patientkontakt og faglig opfølgning er kernen i al sygepleje.

Politiets arbejdsområder omfatter bl.a. viden om relationer, kulturer og jura.

Vælg en profession, og fordyb dig i et eller flere emner eller etiske dilemmaer. Du arbejder ud fra forskellige professioners hjemmesider.

Sygeplejerske

Dansk Sygeplejeråd – dsr.dk

1. Skriv sygeplejeløftet i søgefeltet. Undersøg, hvordan løftet er blevet til, og hvorfor det fortsat bliver brugt.
2. Skriv etik i søgefeltet. Undersøg, hvilke etiske dilemmaer der bliver omtalt.
3. Skriv Sygeplejeetisk Råd i søgefeltet. Undersøg, hvad rådets opgaver består i. Undersøg deres holdninger til et selvvalgt etisk emne.
4. Vælg et etisk dilemma, som en sygeplejerske skal håndtere. Arbejd med det ud fra følgende refleksionsmodel:
 - a. Brainstorm: Hvad handler situationen om?
 - b. Etisk dilemma: Hvad er det, som et etisk problematisk?
 - c. Fakta: Hvilken faktisk viden er der om dilemmaet? (lovgivning, plejeplaner, lignende situationer m.v.)

- d. Berørte parter: Hvem er de berørte parter? Hvilken viden og hensigter har de? Og hvilken viden mangler?
- e. Analyse: Hvilke grundlæggende sygeplejeetiske værdier, principper og etiske teorier er relevante at bruge?
- f. Handlemuligheder: Hvilke valgmuligheder er der? Hvilke argumenter er der for og imod valget? Hvilke konsekvenser har valget?

Etisk refleksion i sygepleje, Sygeplejeetisk Råd, september 2017 s. 11-14

Læge

Lægeforeningen – læger.dk

1. Skriv lægeløftet i søgefeltet.
Læs løftet og undersøg, hvordan de etiske forpligtelser er for en læge.
2. Lægeløftet blev formuleret i 1815. Reflekter over, hvorfor ordlyden ikke er ændret siden.
3. Find Genevedeclarationen, som er Verdenslægeforeningens lægeløfte. Undersøg indholdet og herunder årsagen til, at der findes et mere universelt lægeløfte.
4. Klik på fanen Etik.
Undersøg Lægeforeningens etiske principper og dermed den enkelte læges etiske ansvar i forhold til patienter, kolleger, samfundet og sin lægegerning.
5. Klik på fanen Etik.
Undersøg, hvilke nyheder der er om etiske emner/dilemmaer.
Vælg en af nyhederne og forhold dig til dilemmaet som læge. Argumenter for eller imod, hvordan dilemmaet kan håndteres. Brug din viden om etiske retninger og lægegerningens formål i din argumentation.

Politi

Politiforbundet – politiforbundet.dk

1. Skriv etik i søgefeltet.
Undersøg relevante artikler om etiske dilemmaer for politiansatte.
2. Skriv studerende i søgefeltet.
Undersøg uddannelsens opbygning. Find ud af, hvornår og hvorfor der er undervisning i etik.
3. Skriv etiske retningslinjer i søgefeltet.
Undersøg relevante artikler om, hvordan etiske retningslinjer for politiets arbejde bliver overholdt eller overtrådt i konkrete sager.
Vurder, om du er enig eller uenig i retningslinjerne og evt. afgørelser ved overtrædelser.

Socialrådgiver

Dansk Socialrådgiverforening – socialraadgiverne.dk

1. Skriv professionsetik i søgefeltet.
Undersøg, hvordan viden om etik er et redskab for socialrådgiverens arbejde.
2. Professionsetik - klik på fanen med Dilemmaer.
Find et eller flere og forhold dig til, hvordan du vil håndtere dilemmaet.
3. Professionsetik - klik på fanen med Se svar på dilemmaer.
Læs, hvordan en socialrådgiver har svaret på dilemmaer og sammenlign med dine svar.

Lærer

Danmarks Lærerforening – dlf.org

1. Klik på fanen DLF mener og videre på Profession og kompetence.
Undersøg læreruddannelsens kerneindhold. Forbind det med, hvordan viden om etik kan styrke uddannelsen.
2. Profession og kompetence - klik på Den professionelle lærer.
Undersøg, hvordan en lærer arbejder professionelt med etik i forhold til elever, kolleger, skolen og samfundet.
3. Profession og kompetence - klik på Præstationskultur og trivsel i folkeskolen.
Undersøg, hvad Danmarks Lærerforening forbinder med det gode skoleliv for alle børn. Reflekter over, hvilken rolle etik kan spille for at det mål kan lykkes.

It-medarbejder

IT-Branchen – itb.dk

1. Se på forsiden mht. emner om etik fx datasikkerhed, dataetik e.a.
Undersøg, hvem informationen om etik er henvendt til.
2. Skriv etiske retningslinjer i søgefeltet. Undersøg, hvilke artikler der kommer frem.
3. Klik på fanen Vigtige temaer. Undersøg, hvor mange af temaerne, der har med etik at gøre, og hvem/hvad etikken skal tilgodese.
4. Skriv verdensmål i søgefeltet, og undersøg, hvilke artikler der kommer frem.
Vælg en eller flere artikler om FNs verdensmål, og undersøg, hvorfor de er relevante for en it-medarbejder at forholde sig til.

Journalist

Dansk Journalistforbund – journalistforbundet.dk

1. Skriv pressekort i søgefeltet.
Undersøg, hvad pressekortet giver adgang til og hvilke etiske retningslinjer, der gælder for journalistens brug af det.
2. Skriv presseetiske regler i søgefeltet.
Undersøg, hvad reglerne omfatter, og hvorfor de er nødvendige at have formuleret.
3. Gå ind på fagbladet Journalisten.dk, og skriv presseetik i søgefeltet.
Undersøg en eller flere sager, hvor presseetikken er i spil.
Reflekter over, hvordan et fagblad skal formidle etisk viden til gavn for journalister, borgere og samfund.

Modeller til tekstarbejde

Argumentationsanalyse

Formålet er at undersøge argumentationen for en konkret holdning eller handling, som afsenderen forsøger at overbevise modtageren om.

- Skimmelæs teksten, og læg mærke til rubrikken, evt. underrubrikker, billeder, figurer og/eller tabeller, så du får et indtryk af tekstens indhold.
- Nærlæs teksten, og få overblik over den ved at inddеле den i afsnit med overskrifter, der forklarer indholdet.
- Undersøg tekstens afsender, medie, genre og modtager.
- Find tekstens hovedsynspunkter.
- Undersøg afsenderens begrundelser og hjemmel for synspunkterne.
- Undersøg derefter brugen af argumenttyper. Du kan bl.a. se efter nogle af følgende muligheder:
 1. Er der tale om altruisme og samfundets sammenhængskraft?
 2. Er der fokus på økonomisk gevinst?
 3. Er der fremhævet et frivillighedsprincip?
 4. Er der fokus på en fornuftig egennytte?
 5. Er det forholdet mellem rig og fattig, der er i spil?
- Find tekstens konklusion.
- Placer teksten i en etisk retning.

Diskursanalyse

Formålet er at undersøge, hvordan sprogbrug i en tekst afspejler værdier og holdninger, der er med til at påvirke modtagerens tanker, opfattelse og handlinger.

- Skimmelæs teksten, og læg mærke til rubrikken, evt. underrubrikker, billeder, figurer og/eller tabeller, så du får et indtryk af tekstens indhold.
- Nærlæs teksten, og få overblik over den ved at inddеле den i afsnit med overskrifter, der forklarer indholdet.
- Undersøg tekstens afsender, medie, genre og modtager.
- Find tekstens nodalpunkter og undersøg derefter sprogbrugen i teksten.
 1. Hvilke ækvivalenskæder er forbundet med nodalpunkterne?
 2. Hvilke differenskæder er der evt. i teksten?
 3. Hvilke flydende betegnelser er i spil i teksten?
 4. Hvilken antagonistisk diskurs er der evt. i teksten?
 5. Har den gennemgående diskurs i teksten opnået hegemonisk status? Hvorfor? Eller hvorfor ikke?
- Find tekstens diskursive konklusion
- Forbind teksten med en diskurstype og en etisk retning.

Diskurstype	Eksempler på nodalpunkt	Eksempel på ækvivalenskæde
Humanistisk diskurs	Fællesskab	Lighed, solidaritet, velfærd, respekt, livsværdi
Sundhedsdiskurs	Krop	Diagnose, forebyggelse, livskvalitet, helbredelse
Økonomisk diskurs	Besparelse	Prioritering, effektivitet, strategi

Eksempler på diskurser.